

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра хімічної метрології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан хімічного факультету

Олег КАЛУГІН

“31” серпня 2023р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Атомно-емісійна спектроскопія з індуктивно-зв’язаною плазмою та рентгенофлуоресцентний аналіз

рівень вищої освіти: другий магістерський рівень

галузь знань: 10 природничі науки

спеціальність: 102 хімія

освітня програма: освітньо-професійна програма «Хімія», освітньо-наукова програма «Хімія»,

спеціалізація

вид дисципліни: за вибором

факультет: хімічний

2023/ 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою хімічного факультету

“ 30 ” 08 2023 року, протокол № 8

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)

Беліков Костянтин Миколайович, к.х.н., доцент ЗВО кафедри хімічної метрології

Програму схвалено на засіданні кафедри хімічної метрології

Протокол від “29” серпня 2023 року № 2

Завідувач кафедри хімічної метрології

(підпис)

Олег ЮРЧЕНКО

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Хімія»

Гарант освітньо-професійної програми «Хімія»

(підпис)

Андрій ДОРОШЕНКО

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми «Хімія»

Гарант освітньо-наукової програми «Хімія»

(підпис)

Микола МЧЕДЛОВ-ПЕТРОСЯН

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією
хімічного факультету

Протокол від “29” 08 2023 року № 1

Голова науково-методичної комісії хімічного факультету

Павло ЄФІМОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Атомно-емісійна спектrometerія з індуктивно-зв'язаною плазмою та рентгенофлуоресцентний аналіз» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки магістра хімії; рівня вищої освіти: другий магістерський рівень, спеціальності 102 хімія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни: навчити студентів використовувати комплекс теоретичних засад та експериментальних засобів для проведення атомно-емісійного з індуктивно-зв'язаною плазмою та рентгенофлуоресцентного аналізів.

1.2.

1.2.1. Формування наступних загальних компетентностей:

1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
7. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
8. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
9. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
10. Здатність спілкуватися англійською та (за можливості) іншою іноземною мовою, як усно, так і письмово.
11. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
12. Здатність працювати автономно.
13. Здатність до активного збереження довкілля.
14. Здатність до пошуку, критичного аналізу та обробки інформації з різних джерел.

1.2.2. Формування наступних фахових компетентностей:

1. Здатність використовувати закони, теорії та концепції хімії у поєднанні із відповідними математичними інструментами для опису природних явищ.
2. Здатність будувати адекватні моделі хімічних явищ, досліджувати їх для отримання нових висновків та поглиблення розуміння природи, в тому числі з використанням методів молекулярного, математичного і комп'ютерного моделювання.
3. Здатність організовувати, планувати та реалізовувати хімічний експеримент.
4. Здатність інтерпретувати, об'єктивно оцінювати і презентувати результати свого дослідження.
5. Здатність застосовувати методи комп'ютерного моделювання для вирішення наукових, хіміко-технологічних проблем та проблем хімічного матеріалознавства.
6. Здатність здобувати нові знання в галузі хімії та інтегрувати їх із уже наявними.
7. Здатність дотримуватися етичних стандартів досліджень і професійної діяльності в галузі хімії (академічна доброчесність, ризики для людей і довкілля тощо).
8. Здатність проводити хімічний аналіз і контролю якість об'єктів довкілля.

1.3. Кількість кредитів 5

1.4. Загальна кількість годин 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / <u>за вибором</u>	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
16 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
32 год.	8 год.
Самостійна робота	
102 год.	134 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

ОПП / ОНП

1. Знати та розуміти наукові концепції та сучасні теорії хімії, а також фундаментальні основи суміжних наук.
2. Глибоко розуміти основні факти, концепції, принципи і теорії, щостосуються предметної області, опанованої у ході магістерської програми, використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем, а також проведення досліджень з відповідного напрямку хімії.
3. Застосовувати отримані знання і розуміння для вирішення нових якісних та кількісних задач хімії.
4. Синтезувати хімічні сполуки із заданими властивостями, аналізувати їх і оцінювати відповідність заданим вимогам.
5. Володіти методами комп'ютерного моделювання структури, параметрів і динаміки хімічних систем.
6. Знати методологію та організації наукового дослідження.
7. Вільно спілкуватися англійською та (за можливості) іншою іноземною мовою з професійних питань, усно і письмово презентувати результати досліджень з хімії іноземною мовою, брати участь в обговоренні проблем хімії.
8. Вміти ясно і однозначно донести результати власного дослідження до фахової аудиторії та/або нефакхівців.
9. Збирати, оцінювати та аналізувати дані, необхідні для розв'язання складних задач хімії, використовуючи відповідні методи та інструменти роботи з даними.
10. Планувати, організовувати та здійснювати експериментальні дослідження з хімії з використанням сучасного обладнання, грамотно обробляти їх результати та робити обґрунтовані висновки.

Додатково для ОНП

11. Аналізувати наукові проблеми та пропонувати їх вирішення на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові, які можна дослідити окремо.

12. Інтерпретувати експериментально отримані дані та співвідносити їх з відповідними теоріями в хімії.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Лекції

Тема 1. Рентгенівські спектри. Збудження рентгенівських спектрів. Тормозне рентгенівське випромінювання. Характеристичне випромінювання. Закон Мозлі.

Тема 2. Взаємодія рентгенівського випромінювання з речовиною. Основні типи взаємодії рентгенівського випромінювання з речовиною. Дифракція на монокристалах. Закон Бреґга-Вульфа.

Тема 3. Інтенсивність рентгенівської флуоресценції. Фактори, що впливають на інтенсивність рентгенівської флуоресценції. Матричні ефекти. Вплив гранулометричного складу і стану поверхні зразків на аналітичний сигнал.

Тема 4. Апаратурне забезпечення рентгенофлуоресцентного аналізу. Принципи роботи спектрометрів з хвильовою та енергетичною дисперсією.

Тема 5. Різновиди рентгенофлуоресцентного аналізу. Спектрометри із вторинними мішенями, з повним внутрішнім відбиттям, поляризацією рентгенівського випромінювання.

Тема 6. Підготовка проб до рентгенофлуоресцентного аналізу. Пробопідготовка рідких та твердих проб до рентгенофлуоресцентного аналізу.

Тема 7. Кількісний рентгенофлуоресцентний аналіз. Застосування зовнішніх і внутрішніх стандартів. Фізичні моделі та рівняння зв'язку в рентгенофлуоресцентному аналізі.

Тема 8. Практичні питання застосування рентгенофлуоресцентного аналізу. Основні джерела похибок та метрологічні характеристики методик рентгенофлуоресцентного аналізу. Приклади застосування рентгенофлуоресцентного аналізу.

Тема 9. Фізичні основи методу. Історія розвитку. Формування аналітичного сигналу. Характеристики спектральних ліній.

Тема 10. Апаратурне забезпечення методу. Основні узли спектрометрів та принципи їх роботи.

Тема 11. Аналітичні характеристики методу. Елементи, що виначаються методом ICP-AES. Лінійний динамічний діапазон, типові межі виявлення елементів.

Тема 12. Фактори впливу на аналітичний сигнал. Спектральні та несектральні впливи на аналітичний сигнал. Методи їх врахування та усунення.

Тема 13. Пробопідготовка для ICP-AES. Види проб, що аналізують. Методи переведення проб у розчин. Метод генерації гідридів.

Тема 14. Кількісний аналіз методом ICP-AES. Побудова градувальних залежностей. Способи підвищення правильності аналізу.

Тема 15. Галузь застосування ICP-AES. Приклади застосування методу. Нормативна документація.

Розділ 2. Лабораторні заняття

Тема 16. Пробопідготовка рідких та твердих проб до рентгенофлуоресцентного аналізу.

Тема 17. Якісний аналіз методами рентгенофлуоресцентної спектрометрії з хвильовою та енергетичною дисперсією.

Тема 18. Аналіз металевих сплавів.

Тема 19. Приготування багатоелементних стандартних розчинів.

Тема 20. Мікрохвильова підготовка проб

Тема 21. Багатоелементний аналіз водних розчинів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лаб.	інд.	с. р.	л		п	лаб.	інд.	с. р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Лекції												
Тема 1	7	1				6	8	0,5				7
Тема 2	7	1				6	8	0,5				7
Тема 3	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 4	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 5	7	1				6	8	-				8
Тема 6	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 7	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 8	8	2				6	8	-				8
Тема 9	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 10	7	1				6	7,5	0,5				7
Тема 11	7	1				6	7	-				7
Тема 12	7	1				6	8	0,5				7
Тема 13	7	1				6	7,5	0,5				7
Тема 14	7	1				6	8,5	0,5				8
Тема 15	7	1				6	8	0,5				7
Разом за розділом 1	106	16				90	121	6				113
Розділ 2. Лабораторні заняття												
Тема 16	8			6		2	7,5			1		3
Тема 17	8			6		2	8,5			1		4
Тема 18	8			6		2	9			2		4
Тема 19	6			4		2	8,5			1		3
Тема 20	6			4		2	7,5			1		3
Тема 21	8			6		2	9			2		4
Разом за розділом 2	44			32		12	50			8		21
Усього годин	150	16		32		102	148	6		8		134

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Тема 16	Пробопідготовка рідких та твердих проб до рентгенофлуоресцентного аналізу	6	1
Тема 17	Якісний аналіз методами рентгенофлуоресцентної спектрометрії з хвильовою та енергетичною дисперсією	6	1
Тема 18	Аналіз металевих сплавів	6	2
Тема 19	Приготування багатоелементних стандартних розчинів.	4	1
Тема 20	Мікрохвильова підготовка проб	4	15
Тема 21	Багатоелементний аналіз водних розчинів.	6	2

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Рентгенівські спектри. Збудження рентгенівських спектрів. Тормозне рентгенівське випромінювання. Характеристичне випромінювання. Закон Мозлі. <i>Опрацювати [1, с. 11-18]</i>	6	7
2	Взаємодія рентгенівського випромінювання з речовиною. Основні типи взаємодії рентгенівського випромінювання з речовиною. Дифракція на монокристалах. Закон Брегга-Вульфа. <i>Опрацювати [1, с. 19-24]</i>	6	7
3	Інтенсивність рентгенівської флуоресценції. Фактори, що впливають на інтенсивність рентгенівської флуоресценції. Матричні ефекти. Вплив гранулометричного складу і стану поверхні зразків на аналітичний сигнал. <i>Опрацювати [1, с. 38-43]</i>	6	8
4	Апаратне забезпечення рентгенофлуоресцентного аналізу. Принципи роботи спектрометрів з хвилевою та енергетичною дисперсією. <i>Опрацювати [1, с. 28-34]</i>	6	8
5	Різновиди рентгенофлуоресцентного аналізу. Спектрометри із вторинними мішенями, з повним внутрішнім відбиттям, поляризацією рентгенівського випромінювання. <i>Опрацювати [1, с. 37-38]</i>	6	8
6	Підготовка проб до рентгенофлуоресцентного аналізу. Пробопідготовка рідких та твердих проб до рентгенофлуоресцентного аналізу. <i>Опрацювати [1, с. 97-108]</i>	6	8
7	Кількісний рентгенофлуоресцентний аналіз. Застосування зовнішніх і внутрішніх стандартів. Фізичні моделі та рівняння зв'язку в рентгенофлуоресцентному аналізі. <i>Опрацювати [1, с. 72-94]</i>	6	8
8	Практичні питання застосування рентгенофлуоресцентного аналізу. Основні джерела похибок та метрологічні характеристики методик рентгенофлуоресцентного аналізу. Приклади	6	8

	застосування рентгенофлуоресцентного аналізу. <i>Опрацювати [1, с. 115-146]</i>		
9	Фізичні основи методу. Історія розвитку. Формування аналітичного сигналу. Характеристики спектральних ліній. <i>Опрацювати [2, с. 9-15]</i>	6	8
10	Апаратурне забезпечення методу. Основні вузли спектрометрів та принципи їх роботи. <i>Опрацювати [2, с. 47-64]</i>	6	7
11	Аналітичні характеристики методу. Елементи, що виначаються методом ICP-AES. Лінійний динамічний діапазон, типові межі виявлення елементів. <i>Опрацювати [2, с. 23-24, 33-35]</i>	6	7
12	Фактори впливу на аналітичний сигнал. Спектральні та неспектральні впливи на аналітичний сигнал. Методи їх врахування та усунення. <i>Опрацювати [2, с. 35-41]</i>	6	7
13	Пробопідготовка для ICP-AES. Види проб, що аналізують. Методи переведення проб у розчин. Метод генерації гідридів. <i>Опрацювати [2 с. 35-41, 3-4]</i>	6	7
14	Кількісний аналіз методом ICP-AES. Побудова градувальних залежностей. Способи підвищення правильності аналізу. <i>Опрацювати [2 с. 35-41, 3-4]</i>	6	8
15	Галузь застосування ICP-AES. Приклади застосування методу. Нормативна документація <i>Опрацювати [2 с. 35-41, 3-4]</i>	6	7
16	Отримати практичні навички з пробопідготовки рідких та твердих проб до рентгенофлуоресцентного аналізу. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	3
17	Отримати практичні навички з якісного аналізу методом рентгенофлуоресцентної спектрометрії з енергетичною дисперсією. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	4
18	Отримати практичні навички з кількісного аналізу металевих сплавів з методом рентгенофлуоресцентної спектрометрії з енергетичною дисперсією. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	4
19	Отримати практичні навички з приготування багатоелементних стандартних розчинів за допомогою мікродозатору. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	3
20	Отримати практичні навички з використання автоматизованої системи мікрохвильового розкладання проб. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	3
21	Отримати практичні навички з багатоелементний аналіз водних розчинів методом ICP-AES. <i>Оформити лабораторний журнал</i>	2	4
	Разом	102	134

6. Індивідуальні завдання

Не передбачено

7. Методи контролю

Опитування, допуск до лабораторної роботи, екзамен. При проведенні екзамену в дистанційній формі використовуються технічні і програмні засоби, які дозволяють забезпечити аудіо- і відео- фіксацію (ZOOM).

8. Схема нарахування балів

Поточне тестування та самостійна робота							Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1	Розділ 2						60	40	100
Теми 1-15	T16	T17	T18	T19	T20	T21			
0	10	10	10	10	10	10			

T1, T2 ... T12 – теми розділів.

Екзамен вважається зданим, якщо студент набирає на екзамені не менш 10 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка для екзамену
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

9. Рекомендована література

Основна література

1. Handbook of Practical X-Ray Fluorescence Analysis / за ред. H. W. Burkhard Beckhoff, habil. Birgit Kanngießner, Norbert Langhoff, Reiner Wedell. Springer Berlin Heidelberg, 2006. 863с.
2. Flock, Jörg, Michael Haller, and Michael Haschke. (2021) 2021. X-Ray Fluorescence Spectroscopy for Laboratory Applications. 1st ed. Wiley. <https://www.perlego.com/book/2086556/xray-fluorescence-spectroscopy-for-laboratory-applications-pdf>
3. Thompson, M., Walsh, J. N. A Handbook of Inductively Coupled Plasma Spectrometry.: Boston, MA: Springer US, 1989. 316с.
4. Dean, J. R. Practical inductively coupled plasma spectrometry. Wiley, 2019. 220с.

Допоміжна література

1. Strelі С., Wobrauschek P., Ladisich W., Rieder R., Ainginder H. Total reflection X-ray fluorescence analysis of light elements under various excitation conditions // X-ray Spectrom. – 1995. – Vol. 24, № 3. – P. 137-142.
2. Belikov K. N., Blank A.B., Shevtsov N.I., Morgunov E.I. Application of energy-dispersive X-ray fluorescence spectroscopy in the production of inorganic functional materials // Functional materials. – 1999. –Т. 6, № 1. – P.139-142.
3. Mirenskaya I.I., Shevtsov N.I., Blank A.B., Belikov K.N. X-ray fluorescence analysis of multicomponent oxide materials: Accuracy control // Journal of alloys and compounds. – 1999. – Vol. 286. – P. 76-79.

4. Spolnik, Z., Belikov, K., Meel, K. Van, та ін. Optimization of measurement conditions of an energy dispersive X-ray fluorescence spectrometer with high-energy polarized beam excitation for analysis of aerosol filters. Applied Spectroscopy. 2005. Vol. 59, No. 12. С. 1465–1469.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

<http://www.mrfn.org/ucsb/chem/icp.pdf>

https://en.wikipedia.org/wiki/Inductively_coupled_plasma_atomic_emission_spectroscopy

<http://www-odp.tamu.edu/publications/tnotes/tn29/technot2.htm>